

УДК 316.61+057.874

І.І.Марченко, І.І. Пелішенко, Н.Г. Булай

ВИПУСКНИК 2012 РОКУ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

У статті на основі результатів соціологічного дослідження, проведеного серед старшокласників Харківського регіону, презентована спроба розробки соціологічного портрета випускника 2012 року. Особлива увага надається аналізу професійних орієнтацій цієї групи молоді.

Ключові слова: випускник, вибір, професійні орієнтації.

В статье на основе результатов социологического исследования, проведенного среди старшеклассников Харьковского региона, презентована попытка разработки социологического портрета выпускника 2012 года. Особое внимание уделяется анализу профессиональных ориентаций этой группы молодежи.

Ключевые слова: выпускник, выбор, профессиональные ориентации.

In article on the basis of results of the sociological research spent among senior pupils of the Kharkov region attempt of working out of a sociological portrait of the entrant of 2012 is presented. The attention is accented on the analysis of vocational counsellings of this group of youth.

Key words: entrant, vocational counsellings, choice.

Постановка проблеми. Сучасний стан ринку праці, кризові явища в економіці, створення глобальних ринків, міграція населення жадають від сучасних молодих людей більш вдумливого ставлення до вибору професії. Підвищення конкуренції на ринку праці передбачає адекватну відповідь системи професійної освіти, оскільки саме остання є на сучасному етапі розвитку українського суспільства найважливішою сферою узгодження цих професійних інтересів особистості та вимог соціуму.

Аналіз актуальних досліджень. У численних вітчизняних і закордонних літературних джерелах розглядаються різноманітні аспекти вибору учнями шкіл своїх майбутніх професій. У дослідженнях психологів, педагогів, економістів, соціологів застосовується великий за обсягом понятійно-категоріальний апарат із певними провідними концептами, вивчення яких дозволяє більш глибоко розкрити сутність процесів, що відбуваються. Так, В. Шубкін розглядає цю проблему через призму «масових орієнтацій у ситуації вибору професії», «престижу професій», «життєвих планів молоді» та ін., Ф. Філіппов – через «трудоий старт», «трудоу кар'єру», «нерівність можливостей» тощо. Крім того, у літературі представлені роботи, присвячені професійному вибору, професійним перевагам, професійній самосвідомості, професійним намірам, життєвим цілям, соціальним очікуванням старшокласників, мотивам вибору ними професії та ін. Професійне самовизначення молоді знайшло відбиття в роботах Е. Баразгової,

Ю. Вишневецького, М. Горшкова, Г. Зборовського, Л. Когана, Д. Константиновського, В. Лісовського, Н. Липовської, В. Оссовського, Л. Рубіної, М. Руткевича, М. Тітми, Г. Чередніченко, Ф. Шерегі, В. Шапка та ін. [1–5]. Вивчення майже кожного з понять приводить дослідників до формування власних підходів до їхнього дослідження. Однак незважаючи на багаторічні зусилля, соціологічний аспект досліджень, на відміну від педагогічного і психологічного, ще не одержав, на наш погляд, належного розвитку.

Відтак, **мета статті** – на основі результатів соціологічного дослідження, проведеного серед старшокласників Харківського регіону в 2011 р. (811 учнів 10–11 класів (анкетне опитування, двоступінчаста серійна вибірка), розробити соціологічний портрет випускника 2012 року.

Розробка соціологічного портрета випускника 2012 року передбачає з'ясування улюблених навчальних предметів старшокласників, підстав вибору певної професійної діяльності, причин вступу абітурієнтів до тих або інших ВНЗ та інше.

Виклад основного матеріалу. Дослідження показало, що майже кожний із навчальних предметів сучасної системи загальної середньої освіти має своїх прихильників. У результаті створюються передумови для формування різноманітної палітри професій, які можуть освоїти нинішні школярі.

Улюбленими предметами опитаних юнаків найчастіше є фізкультура, математика, історія, інформатика, іноземна мова, фізика, а дівчат – математика, іноземна мова, історія, українська мова й література, біологія (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів щодо навчальних предметів, які їм подобаються, в %

Навчальні предмети	Юнаки	Дівчата
фізкультура	40,3	15,5
математика	25,4	21,1
історія	17,7	19,7
інформатика	13,8	9,4
іноземна мова	12,7	20,2
фізика	12,2	8,9
українська мова й література	9,9	18,3
біологія	6,6	17,4

Як бачимо, питома ваги осіб, що захоплені такими предметами, як математика, історія, інформатика, фізика серед юнаків і дівчат мало відрізняється. Як і раніше, зберігається орієнтація дівчат на гуманітарні предмети (іноземна мова, історія, українська мова та література й ін.).

Що ж стосується не улюблених предметів, то учні в не залежності від статі практично рівною мірою негативно ставляться до математики (29,3% юнаків і 27,2% дівчат), хімії (відповідно 23,5% і 25,4%), фізики (відповідно 19,5% і 24,2%).

Слід зазначити, що професійну структуру українського суспільства утворюють близько 40 тис. професій, і їхній зміст у сучасних умовах досить динамічно змінюється, найчастіше в напрямку ускладнення. Для успішної діяльності в рамках багатьох із них насамперед передбачається знання фундаментальних дисциплін – математики, фізики, хімії.

Однак дослідження показало, що майже для третини опитаних робота в межах таких професій може виявитися некомфортною, що приведе до росту незадоволеності своєю роботою, зниження трудових показників і, можливо, до зміни професії.

Результати соціологічного дослідження свідчать, що вибір професії нинішніми старшокласниками буде сприяти відтворенню існуючих у нашому суспільстві професійних і гендерних стереотипів. Переважну більшість респондентів, що прагнуть стати програмістами або військовими, становлять юнаки (відповідно 73,7% і 81%), а серед бажаючих стати вчителями 73% – це дівчата. Серед перукарів питома вага останніх досягає 90%. Більш того, нинішні школярі продовжують вже сформовані традиції, сприяючи перетворенню професій перекладача (93,3% осіб, що збираються її освоїти, – це дівчата), історика (88,9%), психолога (80%), соціолога (76,9%), економіста, бухгалтера (71,4%), менеджера (65,2%), лікаря (64,3%) і навіть підприємця (51,3%) у «жіночі» професії.

Вибір професії старшокласниками багато в чому обумовлений їхніми життєвими цілями, тим, що вони вважають найважливішим у своєму житті (табл. 2).

Так, для тих, хто хоче стати програмістами, найбільш значимим у житті є наявність вірних друзів, можливість отримувати високу платню, зробити кар'єру, мати родину й піклується про неї.

Для тих, хто має намір зв'язати свою долю із правоохоронними органами, важливо зробити кар'єру, мати вірних друзів, а також добре заробляти.

Домінуючою у значної частини опитаних (42,4%) є прагнення зробити кар'єру. Особливо яскраво воно проявляється серед майбутніх менеджерів (78,3%), соціологів (61,7%) і юристів (61,7%), що може свідчити про високу мотивацію досягнення, властиве представникам даних професій. Саме з метою зробити кар'єру 52,2% потенційних менеджерів, 44,4% юристів і 33,5% соціологів планують одержати вищу освіту.

Досить значимими для респондентів є родина й турбота про неї (40,9%), наявність дітей (33%), великі заробітки (32,7%), вірні друзі (29,9%), створення домашнього комфорту (22,6%), відкриття власної справи (22,1%), веселе життя, без суму й турбот (21,6%).

Таблиця 2

Розподіл опитаних старшокласників залежно від обраних ними професій і їхніх життєвих цілей, в %

Професії	зробити кар'єру	мати родину й піклуватися про неї	створити домашній комфорт	наявність вірних друзів	мати дітей	багато заробляти	займатися цікавою творчою роботою	бути корисним людям	зайняти високе положення в суспільстві	займатися самовдосконаленням
менеджер	78,3	56,5	47,8	43,5	39,5	39,1	17,4	13,3	13,0	8,7
соціолог	61,7	61,5	23,1	30,9	61,3	46,4	46,2	38,5	30,8	30,5
юрист, міліціонер	61,1	44,4	30,6	58,3	36,1	50,0	8,3	11,2	25,0	10,9
програміст	57,6	57,5	31,6	68,4	26,3	57,9	10,7	15,8	10,4	5,3
військово-службовець	57,4	57,0	28,8	47,8	52,4	47,6	19,2	18,9	28,6	23,8
учитель, викладач, вихователь	56,8	45,9	35,1	48,6	29,7	24,3	10,8	24,6	16,2	25,5
підприємець	53,8	41,0	28,2	38,5	35,9	51,3	23,1	12,8	15,4	12,6
економіст, бухгалтер	52,6	52,2	51,9	52,7	42,9	52,4	9,5	9,2	28,6	14,3
психолог	50,2	71,1	43,3	46,7	40,2	49,8	33,4	33,1	16,7	23,3
перукар, стиліст, візажист	40,2	45,0	39,7	35,1	29,9	40,0	35,5	10,3	4,9	15,1

Слід зазначити, що дівчата все частіше стають більш активними в професійних устремліннях, ніж юнаки. Так, серед старшокласниць вище питома вага тих, для кого важлива кар'єра, хто хотів би відкрити власну справу, стати підприємцем, підвищити свій соціальний стан, ніж серед старшокласників. Усі більше дівчат прагнуть освоїти традиційні «чоловічі» професії. Серед тих, хто планують стати військовослужбовцями, 19% становлять представниці жіночої статі. Є серед опитаних дівчат і бажачі освоїти професії будівельника, водія, міліціонера тощо.

Альтруїстичні наміри в молодих людей відступають на задній план - тільки 15% із них мають намір бути корисними людям. Схоже, що й самовдосконаленню теж мало місця в житті сучасної молоді – лише 7,7% юнаків і 13,1% дівчат вважають це важливим у своєму житті.

Оскільки сучасному педагогові важко обійтися без альтруїзму й прагнення до самовдосконалення, а 89% опитаних не вважають ці якості важливими у своєму житті, і відповідно, навряд чи виберуть для себе цю професію, то надією на поповнення педагогічних кадрів є приблизно 11% старшокласників. Справді, кожний п'ятий з тих, хто вважає важливим для свого життя самовдосконалення, прагне стати педагогом, кожний шостий –

психологом, кожний десятий – соціологом, тобто більше половини з даної категорії опитаних – це потенційні студенти педагогічних вищих навчальних закладів. Серед тих же, хто вважає важливим для себе бути корисним людям, психологами хочуть стати 16,9%, учителями – 13,6%, соціологами – 8,5%.

Слід зазначити, що відповідно до самооцінки старшокласниками матеріального становища їхніх родин, статок у родин, де респондентам важливо бути корисними людям, а також займатися самовдосконаленням, нижчий, ніж у цілому по масиву опитаних (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл опитаних залежно від матеріального становища їхніх родин і їхніх життєвих цілей, в %

Життєві цілі	Матеріальне становище родини					середній бал по 5-ти бальній системі
	низьке	нижче середнього	середнє	вище за середнє	високе	
У цілому по масиву опитаних	1,2	7,0	26,8	55,6	9,4	3,65
Мати багато вільного часу	0,3	2,0	29,5	59,1	9,1	3,75
Зробити кар'єру	0,6	8,3	25,5	55,0	10,6	3,69
Займатися цікавою творчою роботою	0,2	7,2	39,7	44,1	8,8	3,54
Займатися самовдосконаленням	1,0	10,3	34,1	52,3	2,3	3,45
Бути корисним людям	1,7	10,2	42,3	33,9	11,9	3,44

Опитані школярі збираються освоювати, в основному, професії, які можна назвати традиційними. Тільки менше 1% з них мають намір стати космонавтами, рятувальниками МНС та ін., тобто обрати професії, що пов'язані з ризиком. Нерідкими є випадки, коли, подібно своїм телевізійним кумирам, опитані прагнуть стати стилістами, візажистами, дизайнерами одягу та ін., а не перукарями, гримерами, кравцями, швачками й ін., як їхні тати й мами.

Так, тільки 12,5% опитаних вибирають робочі професії (будівельника, слюсарі, токарі, продавця, кондитера, перукаря, водія й ін.), а 0,5% вирішили зайнятися домашнім господарством.

Отримання вищої освіти стає вже загальноприйнятою необхідністю. 89,9% респондентів, які визначилися у своєму професійному виборі (або 62% від загального числа опитаних), хочуть одержати професії, що вимагають навчання у ВНЗі. Більше того, 77,8% потенційних слюсарів, токарів, 60,0% перукарів, 25% продавців і 14,3% водіїв теж збираються одержати вищу освіту. У результаті відразу ж після закінчення школи 55,1% опитаних мають намір продовжити своє навчання у вищій школі.

Серед тих, хто має інші плани – 7,4% будуть вступати в середні спеціальні навчальні заклади, що дають професійну освіту, 7% підуть працювати, а 2,7% планують сполучати роботу й навчання. 2,3% відразу ж після закінчення школи мають намір відкрити свою справу, а 0,5% присвятять себе домашнім справам. 19,8% ще не визначилися з тим, чим вони займуться після школи.

Заставляє замислитися той факт, що тільки 31% опитаних має намір продовжити навчання у ВНЗі з метою стати висококваліфікованими фахівцями, причому це бажання у потенційних лікарів (57,1%), учителів (56,8%), психологів (56,7%), менеджерів (47,8%), військовослужбовців (47,6%), юристів (47,2%), перекладачів (46,7%), соціологів (46,2%) проявляється частіше, ніж у бажаних придбати інші професії. Однак майже половина майбутніх лікарів, учителів, психологів та ін. прагнуть одержати вищу освіту, керуючись більш практичними міркуваннями. Якщо потенційні вчителі й вихователі майже не зв'язують одержання професії із придбанням стабільного матеріального статусу в майбутньому (16,2%), то 66,7% потенційних перекладачів, 57,1% лікарів, 56,5% менеджерів, 55,6% істориків, 53,3% психологів, 52,6% програмістів, 51,3% підприємців, 50,0% юристів саме із цієї причини прагнуть надійти на навчання у ВНЗ.

Результати соціологічного дослідження показали, що вищу освіту прагнуть отримати не тільки ті, хто «добре» й «відмінно» навчається в школі, але й ті, хто, за їхнім власним твердженням, має 4–6 балів за 12-ти бальною системою, а таких серед опитаних більше 18%. Особливо насторожує той факт, що серед респондентів, які бажають стати вчителями, їхня питома вага становить 5,7%, психологами – 6,7%, медичними працівниками – 7,1%, соціологами – 7,7%, економістами й бухгалтерами – 9,5%, підприємцями – 17,9%, програмістами – 21,1%. Цілком можливо, що комерціалізація системи вищої освіти й скорочення бюджетних місць приведе до припливу в число студентів осіб, які в іншій ситуації за рівнем своїх знань не могли б претендувати на навчання у вищій школі, і в результаті – до неминучої девальвації цінності, престижності не тільки самого диплома про вищу освіту, але й одержуваних у ВНЗі знань, навичок і вмінь, а також до зниження професіоналізму й компетентності фахівців.

У ході дослідження було встановлено, що зі зниженням рівня оцінок, які одержують старшокласники, знижується й питома вага тих, хто вже вибрав собі професію. Якщо серед тих, хто вчиться на 10–12 балів, таких 82%, то серед тих, хто отримує 7–9 балів, – 66,2%, 4–6 балів, – 44,4%.

Серед тих респондентів, які не зв'язують своє майбутнє з навчанням у ВНЗі: 7,4% планують вступити до середніх спеціальних навчальних закладів, 7% підуть працювати, а 2,7% планують поєднувати роботу й навчання. 2,3% відразу ж після закінчення школи мають намір відкрити свою справу, а 0,5% присвятять себе домашнім справам. 19,8% ще не визначилися з тим, чим вони займуться після школи.

Дослідження також показало, що професійна спадкоємність для даного когорти школярів стає абстрактним поняттям, оскільки значна частина з них не знає про те, які професії придбали їхні батьки (28,7% щодо професій батьків і 35,5% щодо професій матерів).

Також під час нашого дослідження було встановлено, що професії батьків – військовослужбовців спробують освоїти 19% їхніх дітей-старшокласників, юристів – 16,6%, підприємців – 12,8%, лікарів – 10,1%, економістів – 9,5%, учителів – 5,7%. За цих умов робочі професії своїх батьків (слюсарів, токарів, кондитерів, продавців, кухарів та ін.) має намір успадкувати до чверті опитаних. Бажання успадкувати професію своїх матерів – медичних працівників збираються 15% респондентів, економістів – 14,3%, учителів – 10,8%, юристів і підприємців – по 2,8% опитаних. Про те, що родина поки ще має великий вплив на школярів, хоча поступово й уступає його Інтернету й друзям, свідчать такі дані: рішення, у який навчальний заклад подавати документи, респонденти приймають, в основному, під впливом Інтернету (40,3%), друзів (28,9%), частина з яких (8,6%) є студентами ВНЗів. Вплив членів родин (17%) і вчителів (14,7%) відступає на 3 і 4 плани. Отже, більшість сучасних молодих людей здатна демонструвати певний рівень незалежності від думок рідних, і проявляти самостійність у прийнятті рішень про своє професійне майбутнє. Так, лише 1,5% опитаних мають намір одержати вищу освіту тільки тому, що на цьому наполягають їхні батьки, а 0,3% – що вчитися планують майже всі їхні друзі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, результати дослідження дозволяють представити сучасного випускника школи як досить оптимістично налаштовану на майбутнє особистість. У цілому дослідження показало достатній ступінь прагматизму, практичності й самостійності нинішніх старшокласників. У результаті стає очевидним, що формується нове покоління, здатне адекватно відповідати сучасним соціальним викликам.

Нинішня система освіти істотно поліпшила життєві шанси випускників, надавши багатьом з них можливість одержати вищу освіту, але породила тим самим інші проблеми, наприклад, збереження престижності вищої освіти, випуску фахівців більш високої якості тощо. Отже, зрозуміло, що подальші дослідження у цьому напрямку повинні спеціалізуватися на визначені умов та механізмів, що здатні підвищити рівень ефективності використання професійно-освітнього потенціалу сучасних випускників шкіл у контексті подальшого демократичного розвитку українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневский Ю. Р. Парадоксальный молодой человек / Ю. Р. Вишневский, В. Т. Шапко // Социс. — 2006. — № 6. — С. 26—36.
2. Выборнова В. В. Актуализация проблем профессионального самоопределения молодежи / В. В. Выборнова, Е. А. Дунаева // Социс. — 2006. — № 4. — С. 99—105.
3. Липовская Н.И. наброски социально- психологического портрета абитуриента – 96 по специальности «Социология» ДГУ / Н.И. Липовская, А.В. Демичева // Структура освіти в регіоні: проблеми оптимізації. — Х. : Авеста, 1996. — С. 111—113.
4. Рубина Л.Я. Социальная ценность образования: масштаб района крупного мегаполиса: монография по материалам исследовательского проекта «Отношение к образованию участников образовательной деятельности и оценка населением городского района результатов этой деятельности» / Л. Я. Рубина, Е. В. Прямикова, Е. В. Лобова. — Екатеринбург : Уральский ГПУ, 2008. — 206 с.
5. Сорокина Н.Д. Образование в современном мире (социологический анализ) : [монография] / Н. Д. Сорокина. — М. : Экономика и финансы, 2004. — 224 с.